

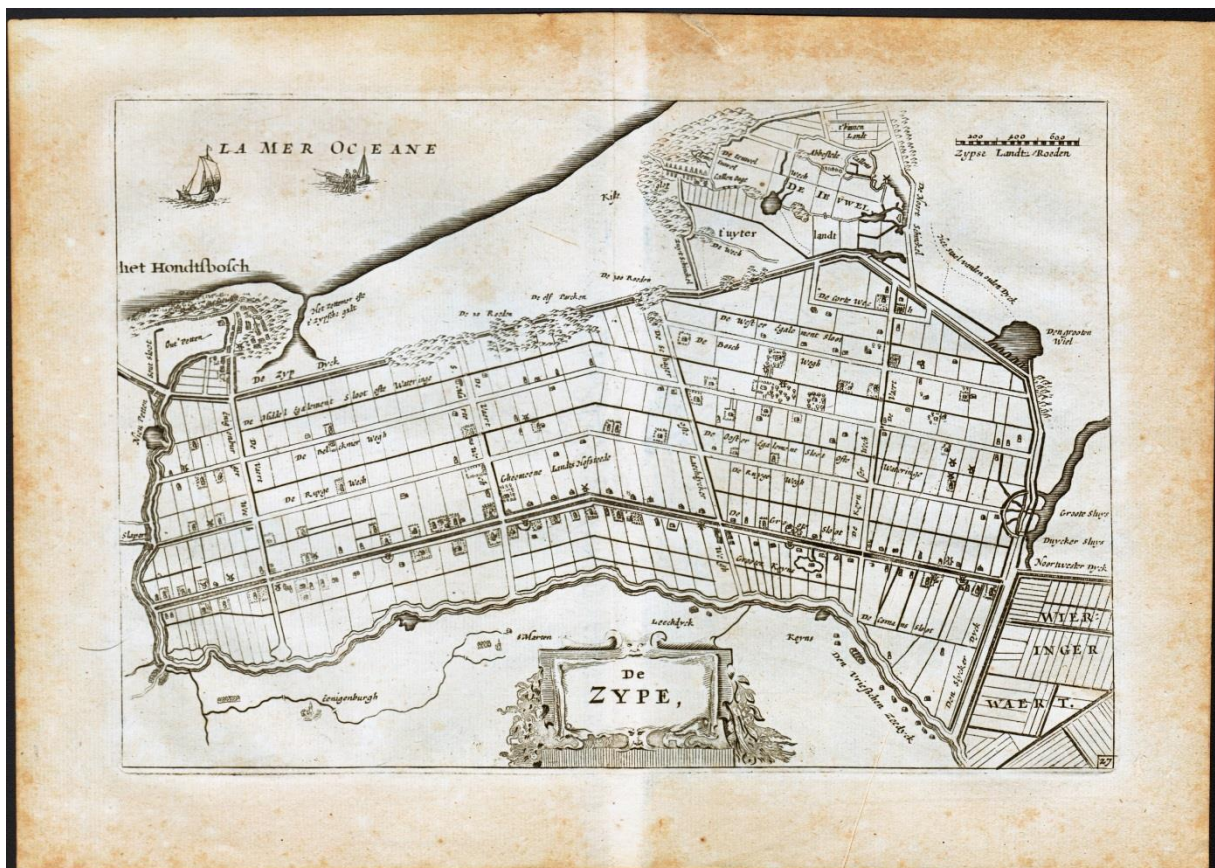
Archeologisch en Cultuurhistorisch bureau

info@archeocultura.nl

Schagen, 06-40396664

Groote Keeten, Boskerpolder

Bureauonderzoek naar de mogelijke waarde van de Boskerpolder en omgeving



Afb. Schutblad: detail van de kaart van Jacob Aerts Coloms met, noordwestelijk van de Zijpe het betreffende gebied

Opdrachtgever: Archeologische Werkgroep Kop van Noord-Holland

Bevoegd gezag: Gemeente Schagen (Mw. L.Bakker-Rinkel)

Uitvoerder: Archeocultura (F.Diederik)

Archeocultura rapport nummer 116

Schagen, voorjaar 2015

Inhoudsopgave:

1.0	Administratieve gegevens	pag. 5
1.1	Samenvatting	pag. 6
1.2	Doel en vraagstelling	pag. 7
1.3	Werkwijze	pag. 7
1.4	Beleidskaders	pag. 8-9
	1.4.1 Rijksbeleid	pag. 8
	1.4.2 Gemeentelijk beleid	pag.9
1.5	Huidige Situatie	pag. 10
1.6	Toekomstige situatie	pag. 11
2.0	Bureauonderzoek en verwachtingsmodel	pag. 12
2.1	Geologie	pag. 12-17
2.2	Historische ontwikkeling van Schagen en omgeving	pag. 19-23
	2.2.1 Prehistorie en Romeinse Tijd	pag. 19-20
	2.2.2 Vroege Middeleeuwen	pag. 21
	2.2.3 Late Middeleeuwen	pag. 22-23
3.1	Bekende archeologische waarden	pag. 24
3.2	Historische ontwikkeling van Callantsoog en omgeving	pag. 25-33
	3.2.1 Archeologische data	pag. 26
	3.2.2 Bezittingen van Graaf Dirk I (of II)	pag. 27-28
	3.2.3 Late Middeleeuwen	pag. 29-32
	3.2.4 Drooglegging van Callens en de Boskerpolder	pag. 33
4.0	Evaluatie	pag. 34-35
5.0	Archeologisch verwachtingsmodel	pag. 36
5.0	Conclusie en aanbeveling	pag. 37
7.0	Gebruikte literatuur	pag. 38-39

1.0 Administratieve gegevens

Datum aanvraag	december 2014
Opdrachtgever	Archeologische Werkgroep Kop van Noord-Holland
Uitvoerder	Archeocultura, Frans Diederik
Bevoegde overheid	Gemeente Schagen, Mevr. L. Rinkel
Beheer documentatie	Gemeente Schagen
Locatie:	Schagen, Grootte Keeten, Boskerpolder

1.1 Samenvatting

Archeocultura heeft in opdracht van de Archeologische Werkgroep Kop van Noord-Holland een onderzoek ingesteld naar de mogelijke archeologische waarden van het gebied van en de omgeving van de Boskerpolder bij Grootte Keeten.

Reden voor de aanvraag zijn de plannen voor verandering van het gebied van agrarische grond naar die met een recreatieve bestemming. In dat kader zal er bebouwing plaats gaan vinden en zullen er waterpartijen worden aangelegd. Ondanks het feit dat qua procedure de plannen in een vergevorderd stadium zijn, is de Archeologische Werkgroep er niet gerust op dat indertijd op adequate wijze gezocht is naar de archeologische waarde van het gebied. Sterker nog; tijdens enkele verkenningen door de Werkgroep is daadwerkelijk archeologisch materiaal aangetroffen.

De conclusies uit het bureauonderzoek waren niet onderbouwd door feitelijke kennis van het terrein, waardoor ook het booronderzoek zich beperkte tot een klein deel van het plangebied. Maar ook de conclusies van dit booronderzoek zijn op zijn zachtst gezegd onduidelijk.

Aanvullend veldonderzoek naar de bodemopbouw in de directe omgeving van de volkstuinten is gewenst, evenals het vaststellen van de locaties van de, tot nog toe veronachtzaamde poldermolens.

Bij de zanddijk bij Abbestede moet voorkomen worden dat daarstraks resten van bebouwing ongezien worden weggegraven ten behoeve van een plas water.

Doordat alle procedures inmiddels zijn gelopen en het plan is vastgesteld door de gemeenteraad, kan nu alleen een beroep worden gedaan op verantwoordelijkheidsgevoel en gezond verstand.

1.2 Doel en vraagstelling van het bureauonderzoek:

Het doel van het bureauonderzoek is het verkrijgen van inzicht in bekende en te verwachten archeologische waarden in en om het plangebied. Op basis van de verworven informatie wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor de locatie opgesteld.

De volgende vragen zullen, indien mogelijk, beantwoord worden:

- . Wat is de bodemopbouw en de vermoedelijke intactheid van het bodemprofiel binnen het plangebied? Zijn de conclusies uit het booronderzoek in overeenstemming met wat van deze omgeving verwacht kan worden?
- . Zijn er behoudens waardige archeologische zaken in het onderzoeksgebied aanwezig?
- . Is aanvullend onderzoek door middel van karterende of waarderende boringen of proefsleuven noodzakelijk?

Het antwoord op deze vragen zal worden verwerkt in een archeologisch verwachtingsmodel voor het plangebied, waarbij aangegeven zal worden of een nader onderzoek door middel van karterende boringen of door middel van proefsleuven nodig zal zijn of niet.

1.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek is uitgevoerd conform de eisen van de kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, 3.3) en bestaat uit de volgende onderdelen:

- 1 beschrijving van de huidige situatie en de toekomstige situatie (KNA LSO2);
- 2 beschrijving van de historische situatie en de landschappelijke ontwikkeling (KNA LSO3);
- 3 beschrijving van de bekende archeologische waarden (KNA LSO4);
- 4 het opstellen van een archeologisch verwachtingsmodel (KNA LSO5).

Om tot een gefundeerd archeologisch verwachtingsmodel te komen is voor het onderzoek relevant bronnenmateriaal geraadpleegd.

De gegevens voor het bureauonderzoek zijn ontleend aan:

- . Archis, het geautomatiseerde archeologische informatiesysteem voor Nederland. Onderdelen hiervan vormen de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW);
- . Geomorfologisch, bodemkundig, topografisch en historisch kaartmateriaal;
- . Archeologische bronnenkaart en beleidsadvieskaart van de gemeente Schagen;
- . Archeologische rapporten en publicaties;

. Aanvullende informatie van lokale archeologen en of historici.

1.4 Beleidskaders

1.4.1 Rijksbeleid

De Wet op de Archeologische Monumentenzorg is op 1 september 2007 in werking getreden. De nieuwe wet heeft zijn beslag gekregen via een wijziging van de Monumentenwet 1988, aanpassingen in de Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) en enkele andere wetten en met de invoering van de Wabo (2010). Met de nieuwe Wet op de Archeologische Monumentenzorg is het accent komen te liggen op het streven naar het behoud en beheer van archeologische waarden in de bodem (in situ) en het beperken van (de noodzaak van) archeologische opgravingen.

Uitgangspunt van het nieuwe beleid is tevens het principe 'de verstoorder betaalt'. Bij het voorbereiden van werkzaamheden die het bodemarchief kunnen verstoren, dient onderzocht te worden of daardoor archeologische resten beschadigd kunnen worden.

Als uit het onderzoek blijkt dat er archeologische waarden aanwezig zijn en deze niet ter plaatse behouden kunnen blijven, dan dient de initiatiefnemer van het werk de kosten te dragen die gepaard gaan met het opgraven en conserveren van de plaats. Met de introductie van de nieuwe wet zijn de kerntaken en bestuurlijke verantwoordelijkheden van gemeenten veranderd. Eén van de belangrijkste consequenties is, dat gemeenten een centrale rol is toegekend in de bescherming van archeologisch erfgoed. In de wet is bepaald, dat gemeenten door inzet van een planologisch instrumentarium het archeologisch belang dienen te waarborgen. Bescherming van het archeologisch erfgoed kan onder meer vorm krijgen door in bestemmingsplannen regels ter bescherming van bekende en te verwachten archeologische waarden op te nemen. In de regelgeving is vastgelegd dat in het kader van een omgevingsvergunning van de aanvrager geëist kan worden dat hij een rapport overlegt waarin de archeologische waarde van het te verstoren terrein voldoende is vastgesteld. Voor de toetsing van archeologische waarden is een archeologisch bestel ontwikkeld, waarmee de archeologische waarde van een terrein bepaald kan worden door middel van een getrappt systeem van onderzoek. In het kader van het vrijstellingsbesluit volstaat in eerste instantie een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek (IVO-K).

1.4.2 Gemeentelijk beleid

Met de invoering van de Wet op de archeologische monumentenzorg in 2007 is de verantwoordelijkheid voor het bodemarchief gedelegeerd aan gemeenten. Gemeente Schagen beschikt daarom over eigen archeologiebeleid en treedt op als bevoegd gezag. In dit geval is de 'Erfgoedverordening 2013' leidend.

Voor het plangebied bestaat een apart bestemmingsplan 'Boskerpark', waarin de toekomstige functie 'recreatie', 'water' en 'natuur' staan aangegeven globaal van West naar oost. Nergens in het plan geldt een dubbelbestemming waarin 'archeologie' is opgenomen. Het plan is vastgesteld op 17 december 2013 door de voormalige gemeente Zijpe.

1.5 Huidige situatie

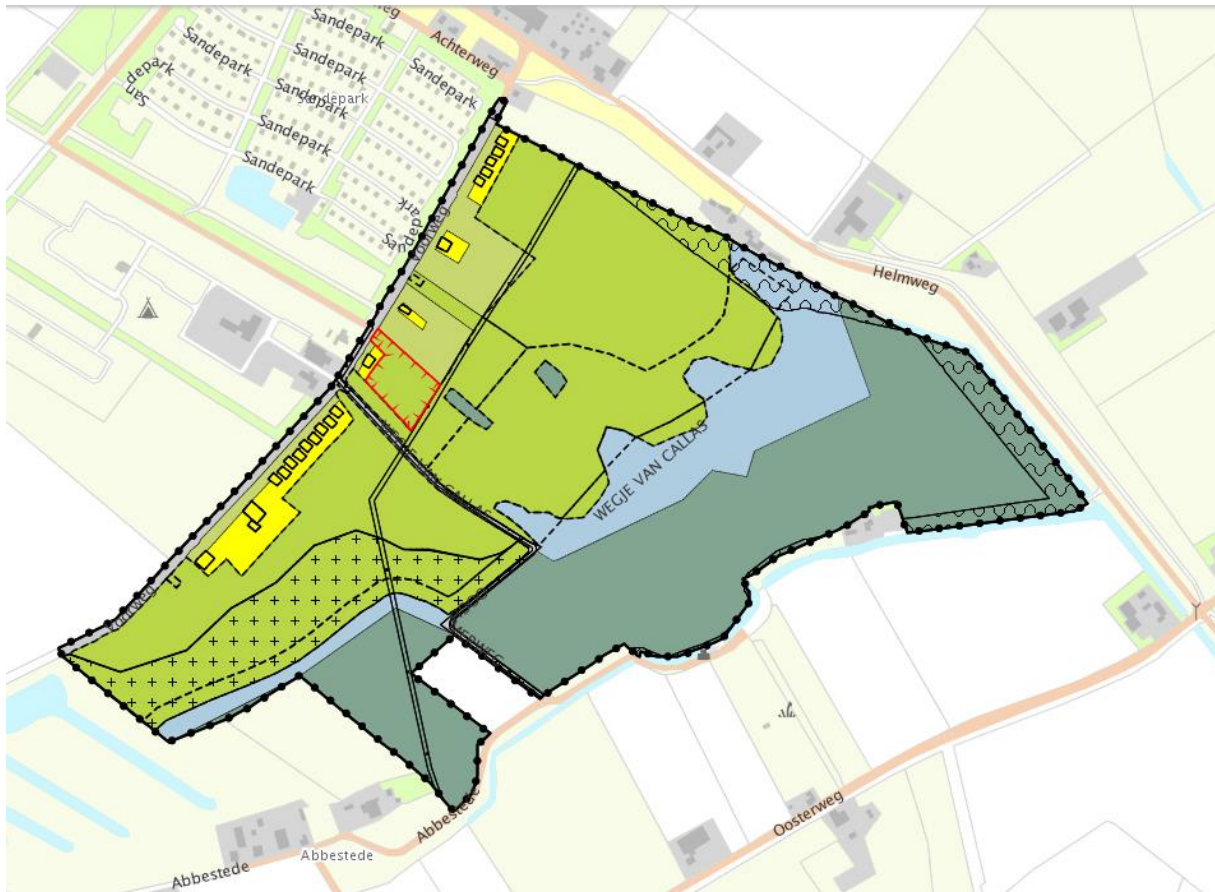
Het plangebied ligt globaal tussen de Helmweg in het noordoosten, de Voorweg in het noordwesten en de Oosterweg in het zuidoosten. Op dit moment zijn alle percelen nog in gebruik als agrarische grond, met uitzondering van opstallen aan de Voorweg en een klein volkstuin complex, op Afb. 2 in rood omkaderd. Rondom de kern van het gebied loopt nu nog een (deels onverhard) oud dijkje dat 'Wegje van Callas' wordt genoemd.



Afb. 1 Google Earth opname waarop het huidige gebruik valt te zien en ook het al bestaande recreatiepark ten westen van de Voorweg.

1.6 Toekomstige situatie

Zoals uit de kaart van het Bestemmingsplan blijkt, zal het gehele gebied veranderen. De oude percelering verdwijnt, net als het Wegje van Callas, voor wat het onverharde gedeelte betreft; een fors deel zal worden weggegraven ten behoeve van de waterberging.



Afb. 2 Bestemmingsplankaart en de directe omgeving. Geel is bebouwing (huidig én toekomstig), heldergroen is recreatie (bungalowpark). Op het gearceerde gedeelte wordt bodem reliëf aangebracht als een soort nieuwe natuur. Blauw is toekomstig water en grijsgroen is 'natuur'.

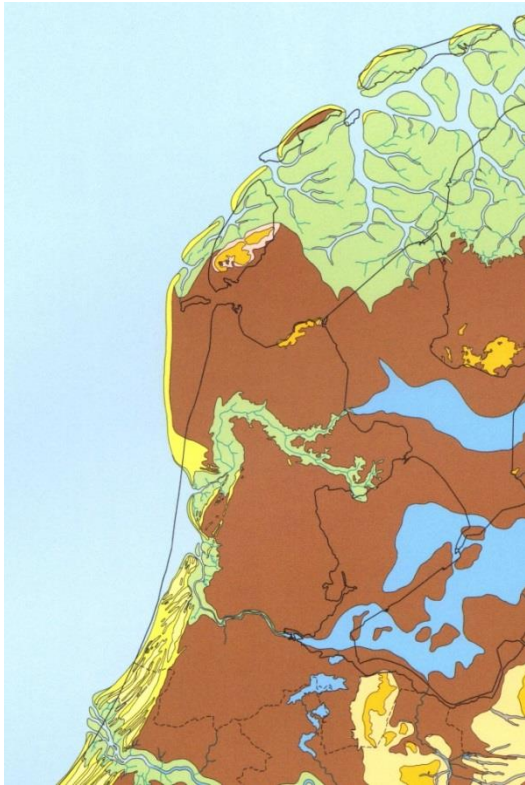
2.0 Bureauonderzoek en verwachtingsmodel

2.1 *Geologie Schagen*

Tijdens de verschillende ijstijden in het pleistoceen lag de zeespiegel ruim 80 meter lager dan tegenwoordig. Het zeewater was toen namelijk opgeslagen in grote ijskappen in Canada en Noord-Scandinavië. Het Noordzee bekken lag grotendeels droog en er was sprake van een toendra-achtige vlakte, waarvan ook het onderzoeksgebied onderdeel uitmaakte.

Door de relatief snelle temperatuurstijging aan het einde van het pleistoceen (circa 11.000 tot 9.000 voor Chr.) smolten de ijskappen en steeg het niveau van de zeespiegel sterk. De afnemende druk van de smeltende ijskappen leidde tot een stijging van de bodem in Scandinavië. Om het zogenaamde isostatische evenwicht in de aardkorst te compenseren, daalde hierdoor de bodem in Nederland. In het Nederlandse kustgebied vond dan ook een relatief grote zeespiegelstijging plaats. Vooral in het Atlanticum (7.000 tot 3.900 voor Chr.) werd door een blijvende stijging van de zeespiegel een dik pakket afzettingen gevormd. Voor de kust van Noord-Holland lag echter, door de relatief hoge ligging van het pleistocene zand, een gesloten duinenboog die ter hoogte van Bergen begon en doorliep tot en met Vlieland. Hierdoor heeft het onderzoeksgebied vooral te maken gehad met het getijdengebied dat zich ten zuiden van Alkmaar vormde. Dit getijdenbekken verplaatste zich door de stijging van de zeespiegel steeds verder landinwaarts. Langs de randen hiervan bevond zich een moerassige zone waarin zich laagveen vormde (basisveen). Pas vanaf ongeveer 3900 voor Chr. steeg de zeespiegel minder snel en werd de getijdengeul die van onder Bergen tot voorbij Schagen liep, langzaam opgevuld met zand en klei. In de lagune achter de kustlijn was opnieuw sprake van veengroei (Hollandveen) in de voormalige getijdenbekkens. Omdat de kustlijn

nog niet geheel gesloten was (de zeegaten van Bergen en van Alkmaar waren deels nog open) en de zeespiegel nog wel steeg, heeft de zee de laagveen moerassen van tijd tot tijd opgeruimd. Hierdoor kon het achterliggende gebied blijven ontwateren, daalde het oppervlak en werd het laagveen door de zee overstroomd.



Afb 3 Landschappelijke situatie in het midden van de Bronstijd.

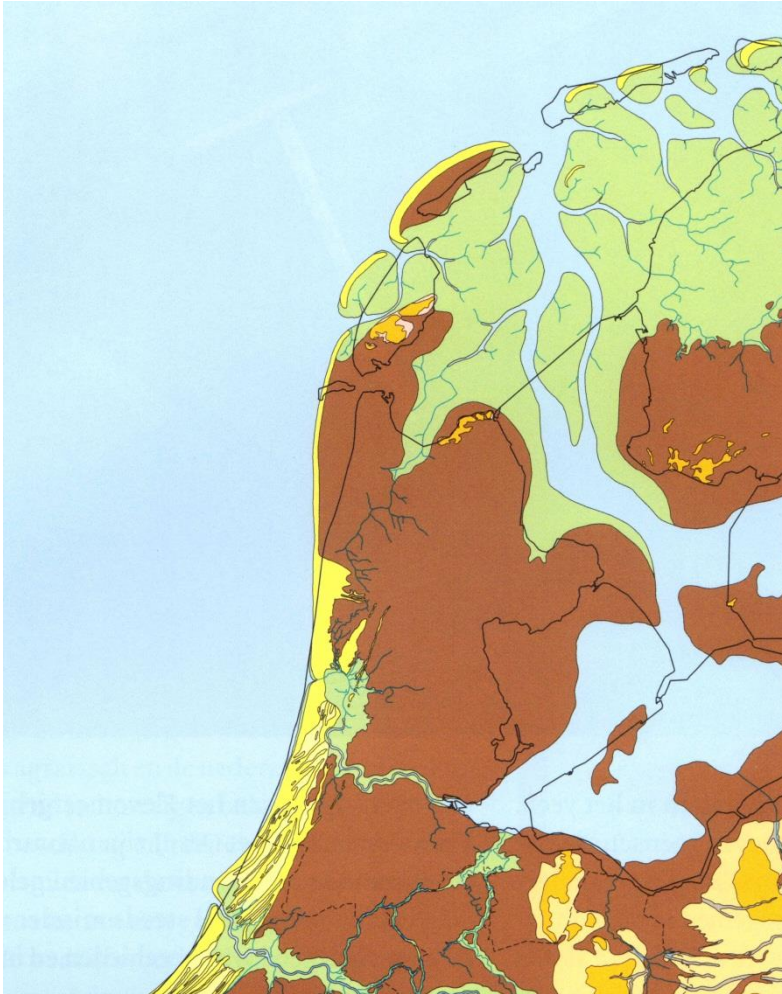
Tijdens deze overstromingen werden klei en slib afgezet. Deze afzettingen zorgden voor ophoging van het gebied waardoor de zee weer minder invloed kreeg en zich een nieuw veengebied kon ontwikkelen. Door deze afwisseling ontstond een gelaagd pakket van veen en klei- en zandafzettingen doorsneden door getijdengeulen. Van deze geulen zijn twee hoofdtakken in Noord-Holland te onderscheiden. Eén van de zijtakken heeft in de richting van Schagen gelegen. Het plangebied ligt in aan de rand van de toenmalige wad/kweldergronden en het hoger gelegen veen.

In ongeveer 1.800 voor Chr. sloot het zeegat van Bergen zich en had de zee minder invloed op het achterliggende gebied van geulen, kwelders en laagveen. Hierdoor werd bewoning mogelijk op de hoger gelegen kreekruggen. Er vonden voorlopig geen grote inbraken meer plaats en de veenmoerassen veranderden in hoogveenkussens. In de Geestmerambacht en bij Schagen zijn inmiddels drie woonplaatsen vastgesteld uit de overgang van Vroege naar Late Bronstijd.¹ Rond 1600 v. Chr. is er echter een korte periode geweest van verhevigde zee-invloed, waardoor vrijwel het gehele westelijk deel van de voormalige lagune opnieuw werd afgedekt door een laag zavelige klei. Na 1600 v. Chr. was bewoning in het gebied achter het voormalige zeegat van Bergen door verhoging van de grondwaterstand en toenemende vernatting voorlopig niet meer mogelijk. Pas toen een groot deel van het gebied was bedekt door veenkussens die een gemiddelde dikte van ruim een meter hadden en de afwatering door een stelsel van veenriviertjes werd verzorgd, kon de mens terugkeren naar het gebied. Dit heeft plaatsgevonden rond 350 v. Chr. Vanaf die tijd is het voormalige kweldergebied, de Zijpe, waarin de latere rivier de Rekere de hoofdslagader van de omgeving vormde, de voornaamste afwatering, De gebieden verder westelijk en noordelijk waren echter onbegaanbare veenmoerassen. Het plangebied ligt op de overgang van een mogelijk bewoonbaar oud kwelderlandschap en een woest veenmoeras. In de tweede en derde eeuw werd er op zeer veel plaatsen gewoond en waren er handelscontacten met de Romeinen die ten zuiden van de Rijn woonden. In de derde eeuw neemt op veel plaatsen de wateroverlast toe en worden de laagst gelegen woonplaatsen overstroomd, waardoor een dun laagje zeer vette klei wordt afgezet². Op andere plaatsen weet zich bewoning te handhaven tot

¹ De vindplaats in de Geestmerambacht aan de Wagenweg (Peter Vos, in voorbereiding); Schagen, Hoep-Noord (Frans Diederik in voorbereiding) en Schagen, Sportlaan (Diederik in voorbereiding)

² Dit is voor het eerst goed vastgesteld bij het nabijgelegen Keins. Waarneming Schrijver.

ver in de vierde eeuw³. Inmiddels is er op de natte laagste punten weer sprake van veengroei, waardoor de venen hoger worden.

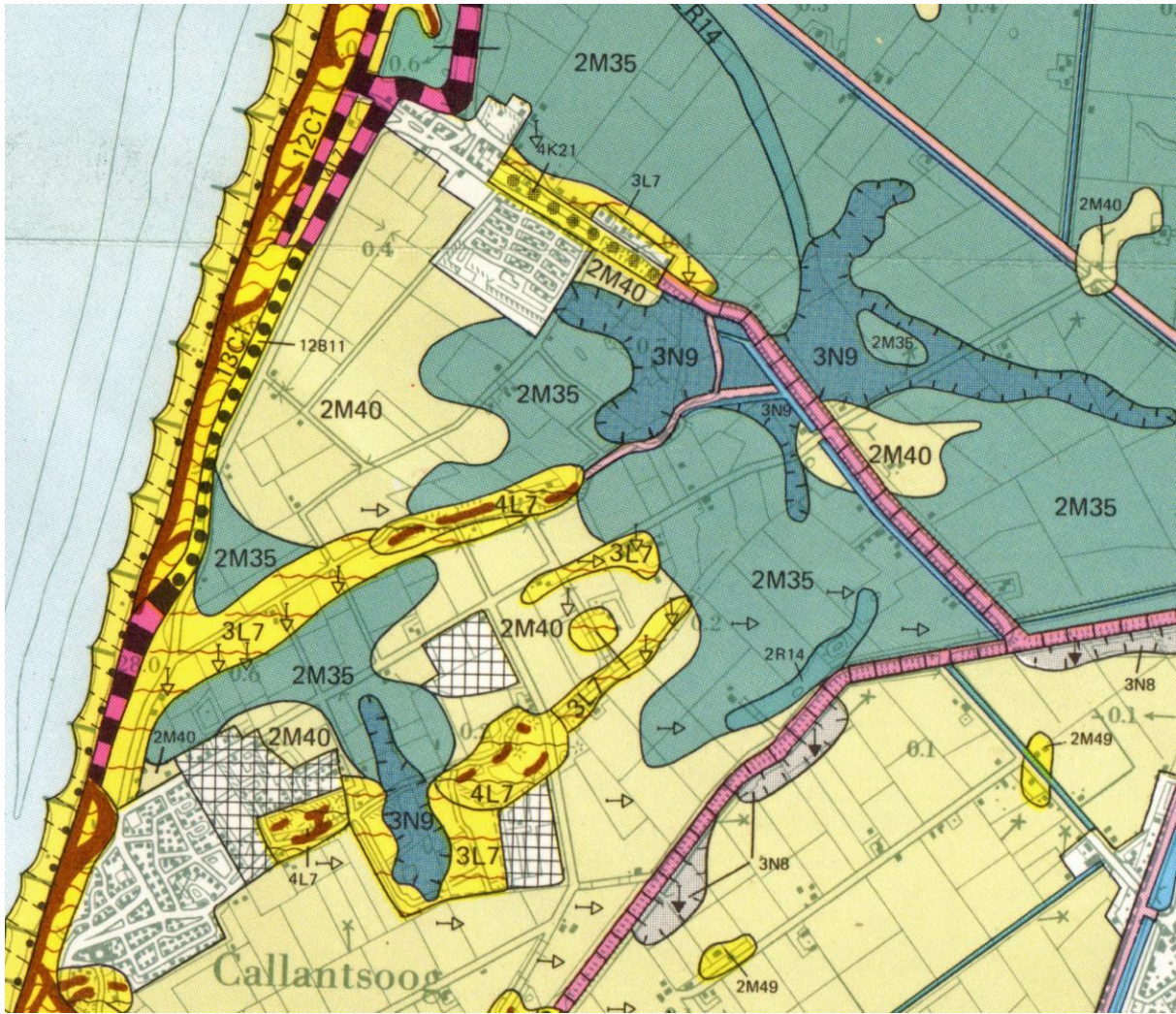


Afb. 4 Landschapsreconstructie Romeinse Tijd met daarin de belangrijkste afwatering naar het noorden getekend.

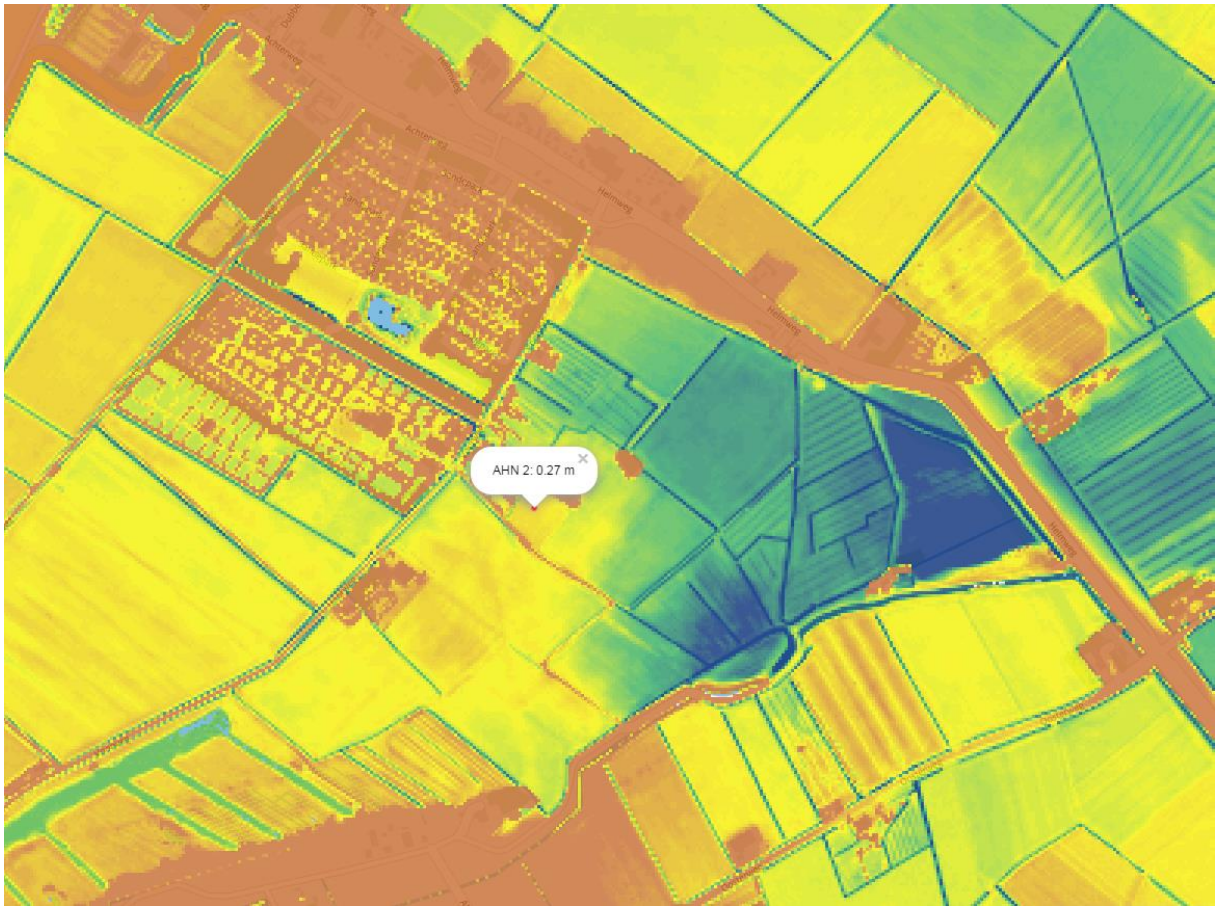
Vanaf 1000 n. Chr. begint de kust echter te verstuiven en ontstaan er duinen die grote delen van het kwelder- en veengebied afdekken. Ook de afwatering komt hierdoor in de knel. Een stijgende zeespiegel en een, door agrarische bewerking dalend landschap, zorgen voor overstromingen in het estuarium van de Rekere/Zijpe. De oudste overstromingen zorgden voor de afzetting van een zeer zware klei (pikklei) op het oude landschap. In deze periode zijn de eerste kaden en (lage) dijkes aangelegd langs het bestaande, deel nog natuurlijke,

³ Diederik 2002

afwateringssysteem. In de twaalfde en dertiende eeuw was er echter sprake van hevige overstromingen waardoor grote delen van het landschap werden afgedekt door een dikke laag zavelige klei. Door de aanleg van de Westfriese Dijk kwam de Zijpe buitendijks te liggen en vond daar zowel abrasie als bodemvorming plaats. De afbraak heeft plaatsgevonden aan weerszijden van de (mogelijk nieuwe) geulen die de eb- en vloedstromen voerden. Aan de noordzijde lag een actieve geul die toentertijd 'Heersdiep' werd genoemd en die uiteindelijk zo'n 3500 meter kust heeft uitgeslepen. Ook aan der zuidzijde van het ontstane eiland 'Oghe' bestonden getijdengeulen, maar dan nu in zich aanslibbend gebied. Vanaf de 15^{de} eeuw is er een groot deel van de oude kust landinwaarts gewaaid en heeft het bekken van de Zijpe opgevuld. Aan de noordzijde van de Zijpe zijn echter eb- en vloedstromen actief gebleven, waardoor daar een zeer dynamisch wad- en kweldergebied is geweest. De Zanddijk bij Groote Keeten is een eerste aanzet geweest tot bedijking en bescherming van het daarachter gelegen land. In de zestiende eeuw, kort voor de bedijking van de Zijpe, heeft er in het plangebied nog een overstroming plaatsgevonden, die weer een deel van de opgeslibde gronden deed wegspoelen.



Afb 5. De geomorfologische toestand van het plangebied, waarop zeer duidelijk is te zien dat er laagtes zijn ontstaan door overstromingen in het verleden.



Afb 7. Print screen van het Actueel Hoogtebestand Nederland waarop goed het hoogteverschil is te zien; het westelijke deel is relatief hoog (plm. 25 cm + NAP) en in de oostelijke hoek bevindt zich een laagte van bijna 1 meter onder NAP.

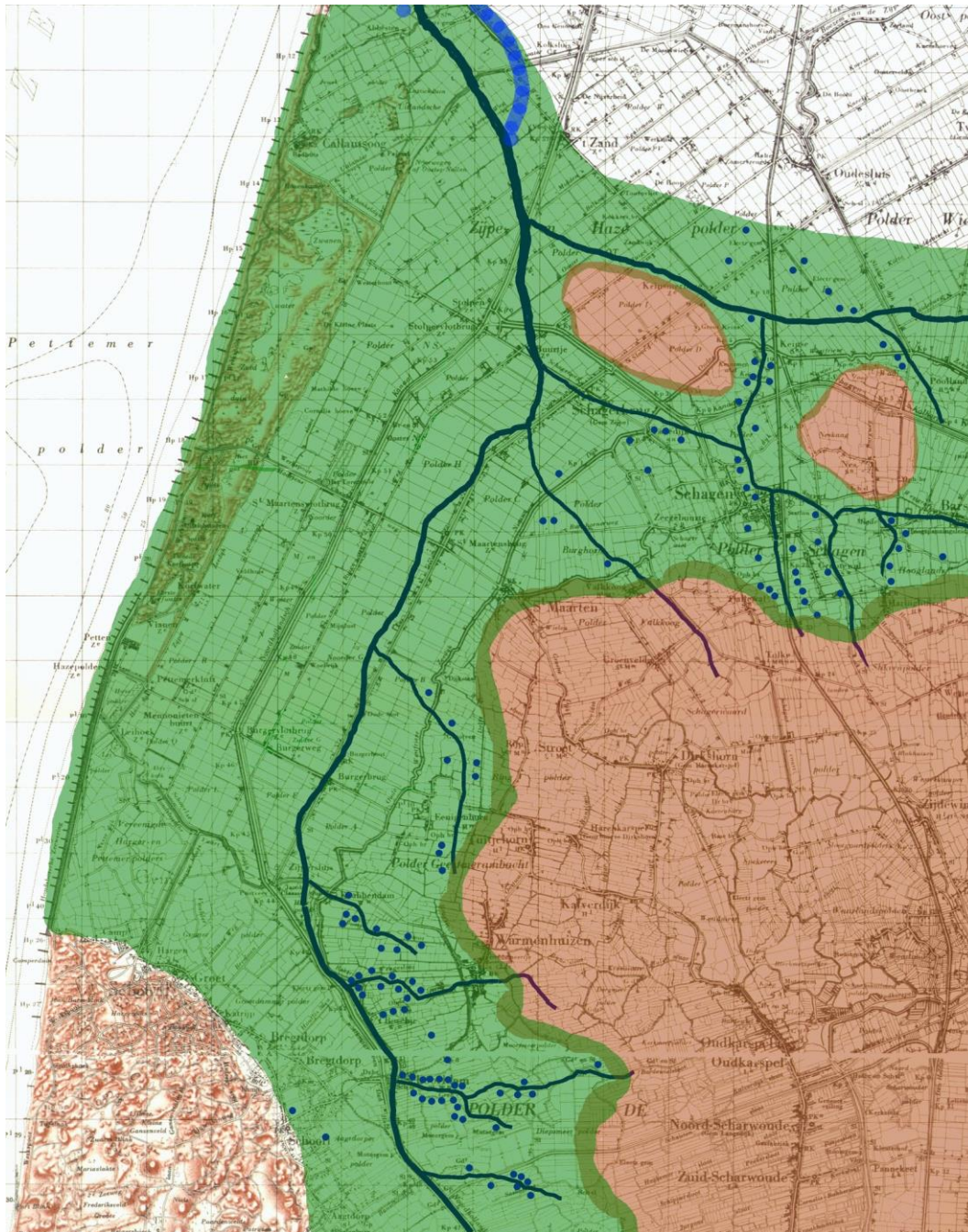
2.2 Historische ontwikkeling van Schagen en omgeving

2.2.1 Prehistorie en Romeinse Tijd

Het gebied dat beheerst werd door de invloed van het Gat van Bergen, kwam na 1200 BC in een rustige situatie; zee invloed was zeer gering en in de diepste gedeelten, die vol water stonden of erg vochtig waren, ontstonden rietmoerassen, die na verloop van tijd begroeid raakten met rietbos en vervolgens met veenmos. Op de flanken van de droge kwelders kon worden gewoond, wat is aangetoond door verspreid voorkomend materiaal uit de Late Bronstijd.⁴ Waarschijnlijk is toen al een voorloper van de Rekere van belang geweest voor de afwatering van het gebied, toen nog naar het zuiden toe. De bewoningsmogelijkheden dicht in de buurt van de voormalige kwelder waren goed, maar toen het zeewaterniveau weer steeg, stagneerde de natuurlijke afwatering en verdween de bewoning. Door de nattere omstandigheden kon het veengebied zich verder uitbreiden en ontstonden er zelfs hoge veenkussens die volgezogen zaten met water en plantenresten. Pas in de eerste eeuwen voor de jaartelling functioneerde de afwatering beter en liep nu naar het noorden toe in de richting van Callantsoog waar zich de monding (de Sipe) bevond. Op de kust tussen Bergen en Hargen waren altijd mensen blijven wonen en die konden zich rond 500 v. Chr. vestigen op en langs de flanken van de getijdegeul die we aanduiden als Westfrieze afzettingen. De hoge kwelders langs dit hoger gelegen geulsysteem werden vanaf de Midden-IJzertijd bewoond. De bewoning wist zich hier gedurende vele eeuwen te handhaven, maar dunt sterk uit rond 300 n. Chr. , vermoedelijk wegens hernieuwde wateroverlast.

⁴ Zie ook noot 3

In de Geestmerambacht en vooral bij Schagen zijn tientallen nederzettingsterreinen uit de IJzertijd en de Romeinse Tijd bekend.⁵



Afb 8. Reconstructiekaart van de bewoning uit de Late IJzertijd en de Romeinse Tijd; duidelijk is te zien dat er in de nabijheid van water werd gewoond, omdat daar de afwatering het beste was. Het is zelfs niet uit te sluiten dat een deel van het groene gebied uit water heeft bestaan. Diederik 2002. In het noorden is blauw gestippeld een alternatieve rivierloop getekend.

⁵ Van de Beek 1995

2.2.2 Vroege Middeleeuwen

Er wordt wel aangenomen dat het gehele veengebied achter de kust tussen de Late Romeinse Tijd en de Vroege Middeleeuwen onbewoonbaar is geweest,⁶ maar het is goed mogelijk dat de inheemse bevolking van de Romeinse periode zich tot omstreeks 400 heeft gehandhaafd⁷ en bij Schoorl dateert de oudste middeleeuwse scherf uit het midden van de vijfde eeuw.⁸ Intussen is er dus veel voor te zeggen dat er altijd mensen zijn blijven wonen.

De bewoners van de kust ging het blijkbaar goed, want al in de zevende eeuw was de streek tussen Bergen en Hargen dusdanig dicht bevolkt, dat men zich wederom aan de oostoever van de Rekere vestigde. Ook bij Schagen wordt in de zevende eeuw gewoond. We mogen er dus van uit gaan dat die verkaveling van het achterliggende veengebied vanuit de kust is gegroeid. In hoeverre de Zijpe/Rekere als rivier of als waddegebied beschouwd moet worden is nog open voor studie en discussie. Rond 800 ontstaat een vrijwel aaneengesloten cultuurlandschap met een regelmatige verkaveling.

Er werd aanvankelijk niet in dorpsvorm gewoond, maar iedere eigenaar of pachter, woonde op het land dat hij bewerkte. De verbindingswegen waren de brede sloten tussen de percelen. Deze percelen waren oorspronkelijk 20 hectare groot en besloegen dan een oppervlakte van één hoeve. De percelen die bij de kerk hoorden, zijn waarschijnlijk groter geweest, omdat ten minste 10% van alle nieuw ontgonnen land aan de kerk kwam. De grootste bezitter van grond was daardoor het Kapittel van Sint Jan in Utrecht geworden. Na een periode waarin Deense 'warlords' het een tijd voor het zeggen hadden in Frisia, zijn ook de bezittingen van de kerk teloor gegaan. In de beroemde

⁶ Diederik 2002 p 37

⁷ Diederik 2002 p 153

⁸ Diederik 2010, p 30

goederenlijst van Utrecht worden diverse plaatsen langs de kust met name genoemd.

Hoewel de gehele oude kustlijn in de Late Middeleeuwen in zee is verdwenen, is het goed mogelijk dat delen van de overgangszone van deze strandwallenkust en het achterliggende veengebied nog in de bodem aanwezig zijn. Bij Schoorl en Hargen is dit zeker het geval en blijkt juist deze zone in de Vroege Middeleeuwen een intensief bewoond en gebruikt gebied. Voor het plangebied en directe omgeving zijn slechts enkele waarnemingen van diepgelegen middeleeuwse sporen overgeleverd.⁹

2.2.3 Late Middeleeuwen

De oudste vermelding van Callantsoog stamt uit het eind van de tiende eeuw (zie verder 3.2 waar uitgebreid wordt ingegaan op de historische aspecten.) Wat we weten is dat in de Late Middeleeuwen Callantsoog enorm te lijden heeft gehad aan overstromingen en dat het voor de bewoners tot in de zestiende eeuw een worsteling is geweest tegen het water dat niet alleen uit het westen kwam, maar ook vanuit het oosten. Slechts door de herhaalde aanleg van dijken en kaden wist de bevolking zich te handhaven tot aan de inpoldering van de Zijpe.¹⁰

⁹ Zie: Westenberg 1960 en Schoorl 1979 Hier gaat het om ploeg- en wagensporen in vette stugge klei op het strand bij Groote Keeten waargenomen.

¹⁰ Zie hiervoor Schoorl 1979.

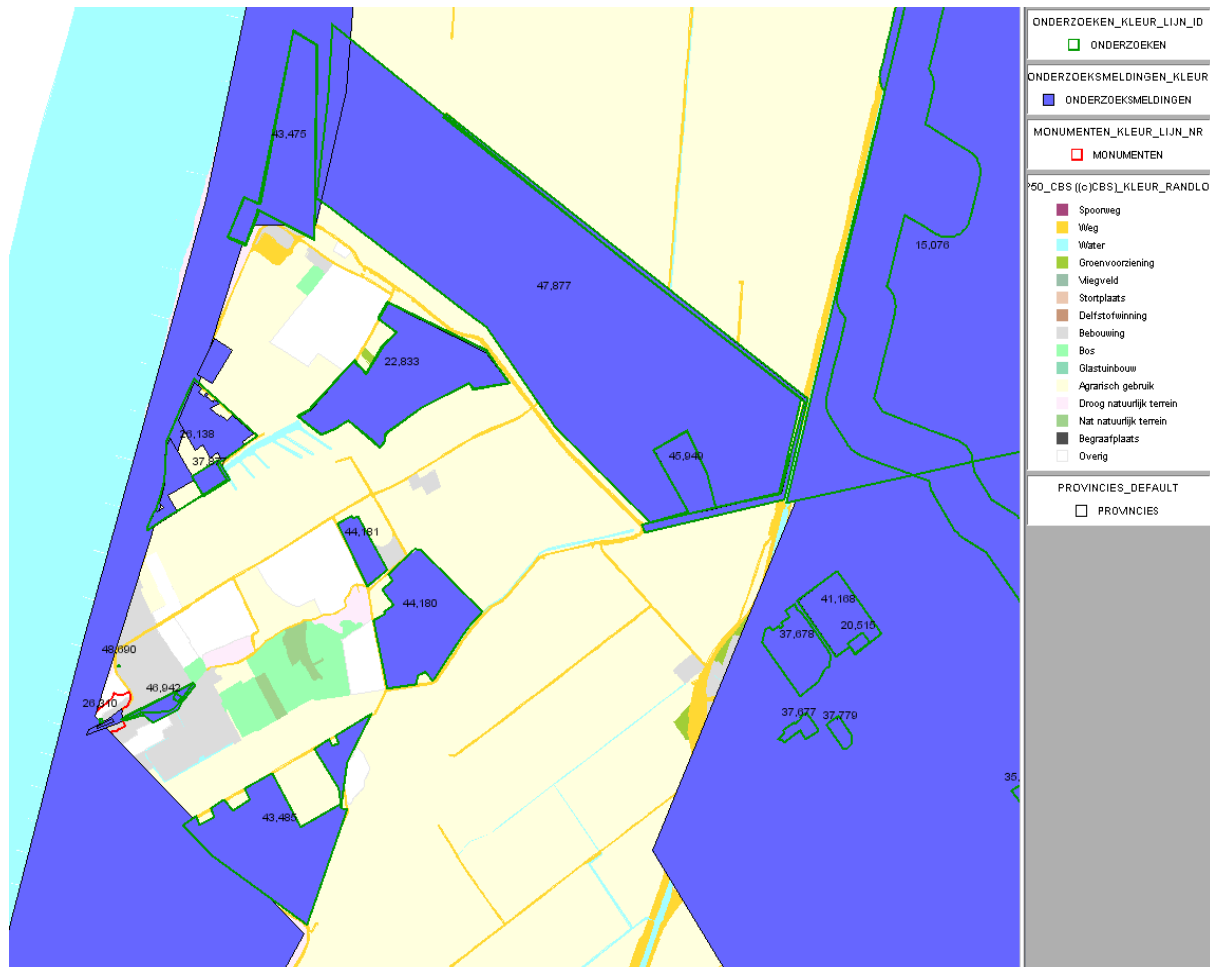


Afb. 9. De Zandpolder zoals deze kadastrale sectie rond 1820 werd aangeduid. Opvallend is de kleinschalige verkaveling waarin toch veel grote lijnen zijn te herkennen.

Op de Kadasterkaarten uit het begin van de negentiende eeuw staan in de polder geen andere huizen ingetekend dan een paar op de dijk die Abbestede heet. Volgens Henk Schoorl (1979) is de indeling van deze landerijen voornamelijk 17^{de}-eeuws.

3.1 Bekende archeologische waarden

Er zijn in Callantsoog en directe omgeving weinig archeologische terreinen bekend; enerzijds vanwege de vele overstromingen die er zijn geweest, anderzijds waarschijnlijk door het dikke pakket sediment dat oudere lagen afdekt.



Afb. 10 Uitsnede uit Archis2, waaruit blijkt dat er in en om het plangebied geen enkel AMK terrein aanwezig is. Het onderzoeksgebied zelf, aangegeven als 22833, betreft het bureauonderzoek van Haakmeester.

Naast de gegevens uit Archis, is er een ouder bureauonderzoek¹¹ en een booronderzoek¹². De twee zijn nauw met elkaar verbonden, omdat in het bureauonderzoek werd geadviseerd om een groot gedeelte van het terrein niet te onderzoeken omdat daar een inbraak van de zee had plaatsgevonden en

¹¹ Haakmeester 2007

¹² Wullink 2008

werd verondersteld dat er om die reden geen archeologie was te verwachten. De interpretatie van het booronderzoek voor wat betreft de datering van de aangetroffen veenlagen, is volkomen onduidelijk; er wordt wel veen aangetroffen, maar er wordt gesteld dat dit niet het veen is waarop bewoning uit Romeinse Tijd en Vroege Middeleeuwen mogelijk was. Voorts wordt er geen rekening gehouden met lagunaire (klei)afzettingen waarop mogelijk wel gewoond is. Intussen weten we ook dat archeologische prospectie met Edelman en guts vaak geen resultaat heeft, terwijl wel archeologische sporen in de bodem aanwezig zijn.¹³

Enkele oudere meldingen stammen uit de jaren '60 van de vorige eeuw en daarvoor zelfs nog uit het begin van de achttiende eeuw! Om met de laatste te beginnen: Ten noorden van Callantsoog (in de Oudelands Polder) was een gebied bloot gespoeld van het zand dat de klei bedekte en daarin werden sporen van de oude kerk (in ieder geval enkele doodskisten) en geploegde akkers gezien. Dit alles volgens de beschrijving in het 'Oude Landt'. In 1960 zag Henk Westenbergh ook een bloot gespoelde kleilaag met indrukken van vee en wagenwielen. Voorts zag hij twee stukken van een dijkje (of weg?). Henk Schoorl interpreteerde dit dijkje als het meest oostelijke dijkje van het Oude Land en ging er vervolgens van uit dat het gehele oude land en daarmee ook de oude kerk van 'het eerste Callinghe' geheel in zee waren verdwenen. Deze aanname heeft uiteraard grote gevolgen voor de archeologische verwachting.

¹³ Zie Archeobrief januari 2015 voor een schrijnend voorbeeld. Schagerbrug Waterberging, Schagen, Nes-Noord en Warmenhuizen, Nickerson Zwaan, zijn terreinen in de nabijheid van het plangebied waar met boren lang niet alle, of zelfs in het geheel geen archeologie werd geconstateerd, terwijl die later wel aanwezig bleek.

3.2 Historische ontwikkeling van Callantsoog en omgeving

3.2.1 Archeologische data

Grote delen van de kustlijn zoals die in de IJzertijd, de Romeinse Tijd en in de Vroege Middeleeuwen aanwezig geweest is, zijn na 1000 verstoven en/of weggespoeld. We hebben er dus geen idee van hoe breed de kust is geweest tussen Hargen en Huisduinen. Vondsten op het strand bij Hargen geven aan dat op die plek we ons in de Bronstijd geheel aan de binnenzijde van het kuststelsel bevonden. Hier moet echter worden gezegd dat de kust daar niet noord-zuid liep maar zuidoost – noordwest. Het geeft in ieder geval aan dat prehistorische bewoning nergens langs de huidige kust valt uit te sluiten. Bewijzen daarvoor zijn vondsten uit de Late IJzertijd uit de Hargerpolder, een compleet Ruinen-Wommels III potje uit Petten en een met scherven gevulde geul uit de Romeinse Tijd, midden in ons onderzoeksgebied.¹⁴ Daarnaast zijn er enkele Romeinse munten gevonden aan het strand van Callantsoog.¹⁵ Ook is er Vroegmiddeleeuws materiaal aan het strand gevonden, maar dat is waarschijnlijk daar terecht gekomen via zandsuppletie. Voor het overige zijn we aangewezen op historische feiten, zoals de in 3.1 genoemde bloot gespoelde oude land. Door de Archeologische Werkgroep uit Schagen is een gedeeltelijke Landesaufnahme gedaan, waarbij materiaal uit de Romeinse Tijd, Vroege en Late Middeleeuwen verspreid over het land werd gevonden. Ook werd de vondst van een muntmeestermunt van Augustus met de klopping 'CAESAR' gemeld.¹⁶ Vlak ten noorden van de Helmdijk werd de melding onderzocht van scheepshout; dit betrof een klein vaartuig uit de Nieuwe Tijd.¹⁷

¹⁴ Gevonden bij geologische verkenningen door de Archeologische Werkgroep Kop van Noord-Holland op de hoek van de Voorweg en het Wegje van Callas.

¹⁵ Numis is (tijdelijk?) niet raadpleegbaar, maar het gaat om derde-eeuwse zilveren munten.

¹⁶ Archeologische Kroniek over 1990; blz. 307-308. De vondst van de munt staat op een verkeerde plaats in Archis.

¹⁷ Archief Archeologische Werkgroep.

3.2.2 Bezittingen Graaf Dirk I (of II)

Chronicon Egmondanum: 878

DCCCLXXVIII

Iste Theodericus, frater Walgeri, vir erat valde gloriosus Deoque per omnia carus, qui dignitatem prefecture suscepit a Karolo Calvo Francorum rege; et reliquias corporis beati Adalbertis, ipso cuidam sanctimoniali se revelante, in locum, ubi nunc a fidelibus veneratur, transtulit. In quo idem comes cum uxore sua Geva nomine et ligneam construxit ecclesiam, instituens ibi sanctimonialium vitam, et offerens Deo primitiva dona ad eundem locum: in Fronla mansus VIII, in Alcmer mansus II, in Callinge medietatem totius possessionis persolventem singulis annis XIII libras.

Deze Dirk, de broer van Walger, was een roemrijk man, God in alle opzichten dierbaar, die de waardigheid van zijn ambt ontving van Karel de Kale, koning der Franken; en hij bracht de relieken van het lichaam van de zalige Adalbert (hij heeft zelf aan een non onthuld waar hij was) naar de plaats waar hij nu door de gelovigen wordt vereerd. Daar heeft deze graaf met zijn echtgenote, Geva genaamd, ook een houten kerk gebouwd, en hij richtte daar een nonnenklooster in, en bood God de allereerste geschenken voor deze plaats aan: in Vronen 9 hoeven, in Alkmaar 2, in Callantsoog de helft van zijn bezit, met ieder jaar een opbrengst van 14 ponden.

Zo begint de geschreven geschiedenis (akte uit 920) van het latere Callantsoog: een schenking van een groot grondgebied te Callinge dat een jaarlijkse (pacht)opbrengst had van 14 pond (zilver). Terug rekenend naar andere plaatsen waarvan oppervlakte en opbrengst bekend zijn, zou het totale bezit van de Graaf ongeveer 600 hectare zijn geweest – dat is een enorm gebied. De vraag rijst dan hoe deze graaf in het bezit van deze gronden is gekomen. Dit kan niet anders zijn dan door schenking aan hem van de Roomse Keizer (Otto?).

De Duitse keizers noemden zich Roomse keizers, omdat zij zich zagen als de opvolgers van de Romeinse Keizers. De tweede logische vraag is dan: Hoe kwam de Duitse keizer in het bezit van zoveel grond te Callinge? Waarschijnlijk kon de keizer terugvallen op aantekeningen over bezit dat mogelijk terug te voeren is naar de Romeinse Tijd. Bij Arnhem werden in de Vroege Middeleeuwen al goederen weggegeven die rechtstreeks terug te voeren zijn

op twee Romeinse castra. Zelfs Dorestad wordt in de negende eeuw in leen gegeven en ook daar is een Romeinse legerplaats geweest. Dichter bij huis hebben er ook in Velsen uitgebreide domeinen bestaan en ook daar is een tweetal Romeinse legerplaatsen bekend. Op dit punt is het nog veel te speculatief om Callinge te koppelen aan de Romeinen, maar daarover later meer.

Het grondgebied van 300 hectare komt dus in het bezit van de Abdij van Egmond en voor het toezicht op de goede gang van zaken te Callinge (lees: om er voor te zorgen dat de pacht betaald werd) zal er een toezichthouder (Meier) zijn aangesteld. Al in de tijd van Karel de Grote werd er een domaniale hoeve centraal neergezet, waarin delen van de oogst werden opgeslagen. De pacht werd vaak in natura betaald. De buurschap Abbestede is een rechtstreekse verwijzing naar de plaats waar de vertegenwoordiging van de abdij was gevestigd. Abbestede ligt aan de zuidostrand van het plangebied. Het ligt daarom voor de hand om het oude grondbezit niet al te ver van deze plek te zoeken.

Ook lijkt het logisch om het oudste Callinghe ook in deze omgeving te veronderstellen.

3.2.3 Late Middeleeuwen

Bronnen uit de Late Middeleeuwen over Callinghe zijn er weinig, behalve de terugkerende inkomsten van het klooster van Egmond uit de bezittingen daar. Zo weten we wel dat de familie Van Brederode vanaf het midden van de dertiende eeuw delen van het gebied in onderleen had (van de Heer Van Teijlingen), evenals het recht van strandvond (van de Graaf). Blijkbaar spoelde er nog wel eens wat aan, want na 1285 behoudt de Graaf de strandvond zelf. De gehele volgende geschiedenis is op uitmuntende wijze door Henk Schoorl te boek gesteld. Om die reden en omdat de politieke wisselingen geen invloed hadden op de feitelijke (archeologische) situatie, wordt verder naar Henk Schoorl verwezen.¹⁸

Van groot belang is echter wel de Allerheiligenvloed van 1570, waarbij het 'tweede dorp' wordt vernietigd. Een eeuw later schatte de toenmalige secretaris van 't Oog, Dirk Abbestee, dat het tweede dorp ongeveer zestig jaar oud was toen het werd overspoeld. Dit zou dus betekenen dat het oudste dorp in het begin van de zestiende eeuw werd verlaten. Saillant detail is dat de huidige bronzen luiklok in de Callantsoger kerk het volgende omschrift heeft:

SANCTUS.JOHANNES.BAPTISTA.IS MIJN. NAEM.

MIJN.GHELUIT.SIJ.GODE.BEQUAEM.

GHERARDUS.DE.WOU.ME.FECIT.ANNO.DOMINI.M.CCCC.XCI.

(Sint Jan de Doper is mijn naam / mijn geluid is God welgevallig / Gherardus de Wou maakte mij in het jaar des Heren 1491)

Hieruit zou kunnen blijken dat de nieuwe kerk in het tweede dorp dus iets ouder was dan Abbestee veronderstelde. Toch heeft men waarschijnlijk nog tot kort na 1532 bij het eerste dorp gewoond. Henk Schoorl is niet geheel duidelijk als hij stelt dat mensen 'versneld' zich vestigden in de noordoost hoek van het eiland. Dit kan niet anders zijn dan bij Abbestede. Dit is op zich niet verbazend, omdat, ondanks het voortdurende gevaar van overstroming, de gronden in de

¹⁸ Schoorl 1979

Oudelandspolder nog steeds in gebruik waren¹⁹. Pas in 1570 zou deze polder geheel overstromen en raakten de landerijen onder lagen zand en klei.

Henk Schoorl veronderstelt ook dat dit dorp een eigen kerk had, want hij spreekt van 'het tweede dorp in de Oudelandpolder' en de herbouw van de huidige kerk met het 'afbraakmateriaal van de verwoeste noordelijke kerk'. Dit is mijns inziens niet juist en heeft de tweede kerk westelijk van het huidige dorp gelegen.²⁰

Als Henk Schoorl wél gelijk had, heeft er bij Abbestede een kerk of kapel gelegen en zouden daarmee de verhalen over een dikke muur van kloostermoppen die onder de nollen van Abbestede zouden liggen, mogelijk bevestigd worden.²¹

Terug naar ons plangebied: De Allerheiligenvloed van 1570 heeft grote gevolgen gehad voor het Oude Land dat daarna niet meer werd bewoond; blijkbaar woonden de meeste mensen nu in 't Oge en op Abbestede, dat we op oude kaarten aan weerszijden van de zanddijk bewoond zien.

¹⁹ Volgens Henk Schoorl nog ongeveer 17 hectare; Schoorl 1979, p. 26.

²⁰ Schoorl 1979, p. 27. Schoorl afb. 7 ontkracht zijn eigen argument omdat de kerk daar aan zee, noordelijk van de Ketelduinen is afgebeeld. Een kerk verder landinwaarts, zou nooit vanuit zee zichtbaar zijn geweest.

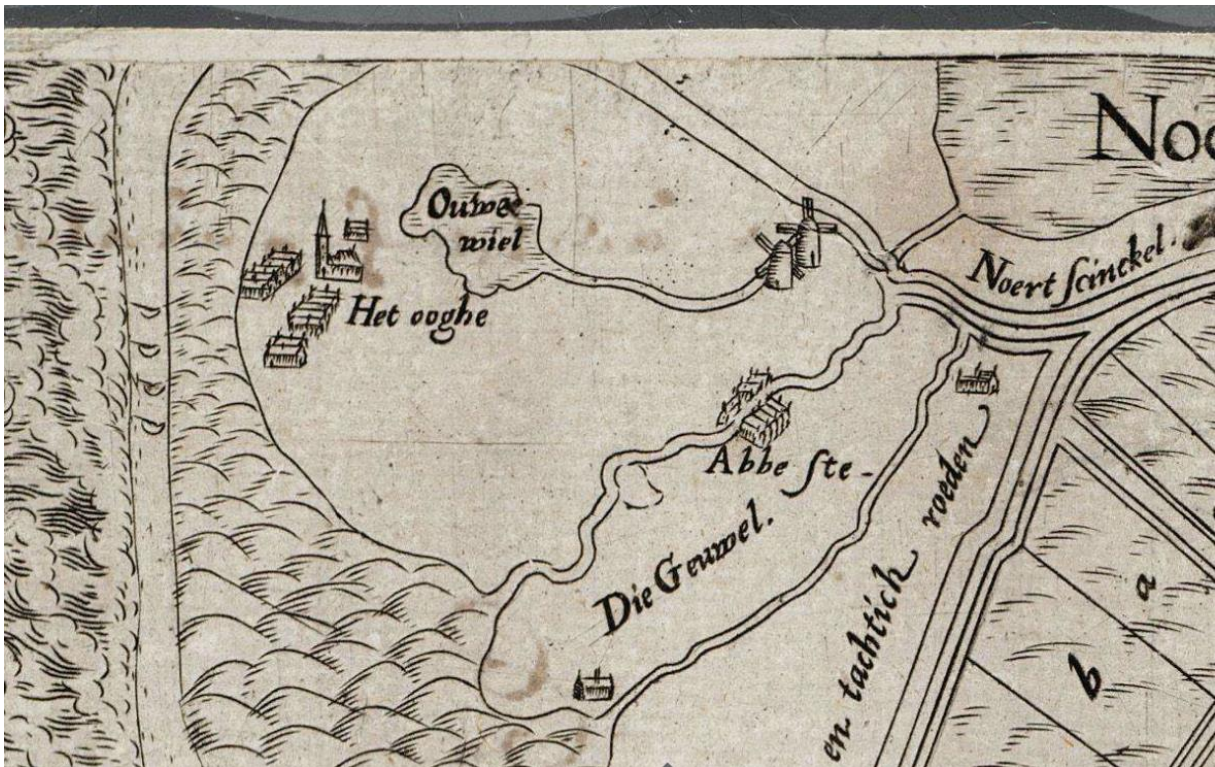
²¹ Nergens heb ik een schriftelijke bron kunnen vinden over dit muurwerk; slechts een rondgaand verhaal (rond 1975) dat de Duitsers, in de oorlog bij graafwerk een dergelijke muur blootgelegd zouden hebben.



Afb. 11 Manuscriptkaart uit 1602, met de vermelding 'Oudeland' direct ten zuiden van het 'Dubbelduyn' en in het plangebied de 'Oude Wael' en de 'Boswael'

3.2.4 Drooglegging van de Boskerpolder

Na de bedijking en herinrichting van het grootste deel van het Oude Land, moesten de polders droog gehouden worden. Dit geschiedde door molens te plaatsen bij de Boswael, die het water vervolgens afvoerden, aan het eind van de Helmdijk en het begin van de Noord Schinkeldijk. Op de kaart van Adriaan Anthonisz uit 1570 staan de molens aangegeven. In 1612 is op die plek een nieuwe wipmolen gebouwd die dienst heeft gedaan tot 1910. Daarna heeft een motorgemaal de taak overgenomen.



Afb. 13 Adriaan Anthonisz tekende Het Ooghe en Abbestee rond 1570 en schetste bewust de twee belangrijke poldermolens bij de Boswael in.

Het ligt dus voor de hand te veronderstellen dat resten van deze oude molens mogelijk nog in het land terug te vinden zijn.

4.0 Evaluatie

Haakmeester gaat er van uit dat door de overstromingen in de vijftiende en zestiende eeuw, alle archeologische resten ter plaatse opgeruimd zijn en dat daarom geen aanvullend (boor)onderzoek in een groot gedeelte van het plangebied nodig was. Tegen deze veronderstelling, kan heel wat worden ingebracht.

Ten eerste gaat zij voorbij aan de hoogteligging van het terrein ten opzichte van het niveau waarop in het westen van Noord-Holland archeologische resten te vinden zijn; immers is de zeespiegel in de afgelopen tweeduizend jaar, twee en een halve meter gestegen. Diverse sites uit de Bronstijd liggen op een diepte van anderhalve meter onder NAP en bij Schagen liggen de nederzettingen uit de IJzertijd en de Romeinse tijd ongeveer op 1 meter – NAP. Het plangebied ligt voor een groot gedeelte enkele decimeters boven NAP en dat betekent dat er nogal wat speelruimte is.

Ten tweede blijkt uit de geschiedenis dat overstroming altijd betekende dat er sediment óp het oude niveau werd afgezet. Het later blootspoelen aan het strand van eertijds overstroomd land, geeft dat duidelijk weer; er is dus geen abrasie of erosie maar sedimentatie. Bij de Oude Weel en de Boskerweel zal dus hooguit sprake zijn van het wegspoelen van eerst opgespoelde en gewaaide grond.

Op grond van het vorenstaande kan dus zeker niet worden gezegd dat alle archeologie weggespoeld is.

De vondst van de munt blijft een curieus fenomeen; *‘gevonden tijdens het spitten van een drainagesleuf op het (kleine) volkstuincomplex, in een schelpenrijk bandje op 90 centimeter onder het maaiveld’* is de vrijwel letterlijke mededeling van de in 1990 al bejaarde vinder, die zijn vondst ettelijke jaren daarvóór deed. Hij had er overigens geen idee van wat de munt voorstelde. De volkstuinten liggen op een hoogte van 15 cm + NAP, hetgeen betekent dat het vondstlaagje op 75 cm –NAP ligt. Dit is opmerkelijk, omdat vondsten meestal niet de gewoonte hebben om omhoog te komen in de grond. Dit zou kunnen betekenen dat er een gedeelte van het plangebied qua opbouw nog geheel intact zou kunnen zijn. Op korte afstand van de vindplaats heeft de

Archeologische Werkgroep enkele boringen gezet langs het Wegje van Callas²². Direct in de eerste boring werd op 2m20 onder maaiveld de top van het veen aangeboord met daarin een opvallende hoeveelheid inheems aardewerk uit de Romeinse Tijd.

Ook werd ter plaatse van de oude doorbraak in de dijk bij Abbestede gezien dat, op waterniveau, een dikke laag grijze stugge klei aanwezig was, waarop een scherf van inheems aardewerk werd gevonden.

²² Deze naamgeving stamt uit recente jaren, waarschijnlijk als grappige verwijzing naar de befaamde opera zangeres Maria Callas. Vóór de Tweede Wereldoorlog heette het nog 'Wegje van Calles' en dáárvoor 'Wegje van Callens' genoemd naar het poldertje Callens, het gebied tussen Abbestede en de Zandpolder.

5.0 Archeologisch verwachtingsmodel

Hoewel alle procedures in het kader van de Monumentenwet gevolgd zijn, valt of staat het eindproduct met de kwaliteit van het geleverde werk. In dit geval ben ik van mening dat het bureauonderzoek van Haakmeester 'dun' is, en dat de getrokken conclusies minimaal voorbarig zijn. Er lijkt wel degelijk sprake van een archeologische verwachting – juist voor het gebied dat buiten de inventarisatie is gebleven. Resten uit de prehistorie/Vroege Romeinse Tijd zijn inmiddels aangetoond en rechtvaardigen op zich al nadere studie. Ook de aanwezigheid aan het oppervlak van scherven uit Vroege en Late Middeleeuwen zijn een aanwijzing van bewoning in die perioden. De namen 'Oud Kerkhof', 'Oude Land', 'Callens' en 'Abbestede' zijn rechtstreekse verwijzingen naar een middeleeuws verleden dat subrecent nog bekend was. In de rapportage van Haakmeester wordt in het geheel geen gewag gemaakt van de poldermolens, zodat ook daarnaar geen enkel nader onderzoek is ingesteld. Juist poldermolens uit de periode van vóór de grote droogmakerijen, zijn in Noord-Holland uiterst schaars en – voor zover bekend – nooit archeologisch onderzocht.

Ten slotte de bebouwing van Abbestede aan de noordzijde van de dijk. Ook over deze plek wordt in het bureauonderzoek niets genoemd. Vooral geschiedkundig is het van eminent belang omdat hier waarschijnlijk de stichtingsdatum van de bebouwing vastligt. Afvalkuilen van de bewoners zouden een goed beeld kunnen schetsen van het dagelijks leven van de bewoners van deze bijzondere plek

6.0 Conclusie en aanbeveling

‘Waar gehakt wordt, vallen spaanders’ is een gezegde dat goed toepasbaar is op het plangebied Boskerpark. Direct bij de eerste stap in de procedure is niet zorgvuldig genoeg gewerkt, zodat alle vervolgonderzoek niet de scope en de omvang had die gewenst was geweest.

Doordat alle procedures inmiddels zijn gelopen en het plan is vastgesteld door de gemeenteraad, kan nu alleen een beroep worden gedaan op verantwoordelijkheidsgevoel en gezond verstand.

De molenplaatsen zouden moeten worden opgezocht en kunnen eventueel een zeer interessant deel gaan uitmaken van de toekomstige bestemming ‘natuur’ volgens het huidige plan. De plaats van de molens zou dan intact kunnen blijven door een minieme verandering van de contouren van het te graven water.

Op de plaats van de volkstuinen – of daar dichtbij – zou een aantal kleine zoeksleuven directe helderheid geven over wat er eventueel in de bodem bewaard is en hetzelfde geldt voor de vindplek van de inheemse scherven. Ten slotte zou een veldonderzoek door middel van boringen of – liever – proefsleuven moeten worden gelegd op de plaats van de veronderstelde bebouwing van Abbestede ten noorden van de zanddijk en de aanwezige nollen.

7.0 Gebruikte literatuur

Diederik, F. 1991 *Callantsoog, Groote Keeten*, in Archeologische Kroniek over 1990, pag. 307-308

Diederik, F. 2002. *Schervengericht. Een onderzoek naar inheems aardewerk uit de late derde en vierde eeuw in de Kop van Noord-Holland*. AWN reeks NR 3.

Diederik, F. 2004 Inspraaknotitie en bijlagen 14 juni 2004.

Diederik, F. 2011 *Callantsoog: eiland en polder*. In: Rolf Roos, *Duinen en Mensen, Noordkop en Zwanewater*.

Haakmeester, K.J. 2007. Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van het plangebied Boskerpark te Groote Keeten, gemeente Zijpe, SCENH-rapport cultuurhistorie 106.

Schoorl, H. 1979. *'t Oge, Het Waddeneiland Callensoog onder het bewind van de heren van Brederode en hun erfgenamen, de graven van Holstein-Schaumburg tot de verkoop aan vier Hollandse heren, ca. 1250-1614*. Hollandse Studiën 11. Amsterdam.

Westenberg, J. 1963. *Transgressie en waterkering in het verleden van de Kop van Noord-Holland*. WFON 30, p. 207 – 228.

Westenberg J. 1961 *Oude kaarten en de geschiedenis van de Kop van Noord-Holland*. KNAW 1^{ste} reeks deel 2.

Wullink, A.J. 2008 *Een archeologisch inventariserend veldonderzoek door middel van boring en op het plangebied Boskerpark in de Boskerpolder, gemeente Zijpe (N.-H.)* ARC rapport 2008-105

Digitale archieven

<https://easy.dans.knaw.nl> voor wetenschappelijke archeologische rapporten.

www.watwaswaar.nl Website met hoogwaardige scans van de kadastrale minuutplannen (rond 1820/1830) van Nederland.

www.beeldbanknh.nl Website met zeer divers historisch beeldmateriaal met Noord-Hollandse thema's, zoals kaartmateriaal, ansichten, schetsen, schilderijen en foto's.

www.ahn.nl Website Actueel Hoogtelijnenbestand Nederland.